

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії і спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

з теми:

«Формування вмінь словозміни в дітей старшого дошкільного віку із порушеннями мовленнєвого розвитку засобами дидактичної гри»

Виконала здобувачка 2 курсу, групи SoL1-M23

ОП Спеціальна освіта (Логопедія)

спеціальності 016 Спеціальна освіта

спеціалізації 016.01 Логопедія

Ангеліна БУРНЕЙКО

Керівник:

Олена БЄЛОВА

доктор педагогічних наук, професор

Рецензент:

Світлана МИХАЛЬСЬКА

доктор психологічних наук,

професор кафедри корекційної

педагогіки та інклюзивної освіти

м. Кам'янець-Подільський – 2024р.

ЗМІСТ

ВСТУП	
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ГРАМАТИЧНИХ ФОРМ СЛОВОЗМІНИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	
1.1 Науково-теоретичне обґрунтування процесу граматичної словозміни	
1.2 Закономірності засвоєння граматичних форм словозміни у дітей старшого дошкільного віку з типовим мовленнєвим розвитком	
1.3. Особливості засвоєння граматичних форм словозміни у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку	
РОЗДІЛ 2. ЗАСВОЄННЯ ГРАМАТИЧНИХ ФОРМ СЛОВОЗМІНИ ДІТЬМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	
2.1. Методики дослідження граматичної словозміни	
2.2. Методика діагностики стану сформованості граматичних форм словозміни у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення	
2.3. Аналіз результатів дослідження.....	
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ СЛОВОЗМІНИ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНОЇ ГРИ	
3.1 Прийоми навчання граматичної словозміни для дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення	
3.2 Методика формування граматичної словозміни засобами дидактичної гри у дітей з порушеннями мовлення старшого дошкільного віку	
3.3 Аналіз формувального експерименту	
ВИСНОВКИ	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність дослідження. Мовлення відіграє велике значення у передачі та отриманні інформації, формує гармонійно розвинену, компетентну особистість. Порушений мовленнєвий розвиток часто призводить до труднощів у засвоєнні граматичних форм словозміни, що впливає на подальший розвиток дитини, ускладнюючи процес спілкування та навчання дітей грамоті; часті помилки узгодження за категорією числа, часу, роду, відмінку; труднощі у розумінні зверненого мовлення. Дітям важко сприймати та розуміти вербальну інформацію, як наслідок – виникають проблеми із оформлення власного мовлення.

Проблему навчання граматичних форм словозміни у дітей старшого дошкільного віку вивчали: з нормотиповим розвитком (А. Богуш, Н. Гавриш, К. Колеснік, К. Крутій, Н. Комарівська, Л. Присяжнюк, О. Прищепна, І. Стаханова, Н. Савінова та ін.); з порушеним мовленнєвим розвитком (О. Белова, Н. Гаврилова, І. Григор'єва, О. Ласточкіна, В. Левицький, І. Макаренко, Т. Махукова, О. Мілевська, Н. Савінова та ін.); у дітей з особливими освітніми потребами в спеціальній педагогіці (О. Гаврилов, І. Марченко, І. Мальцева, С. Приходько Л. Трофименко та ін.).

Проте кваліфікаційна тема: «Формування вмінь словозміни в дітей старшого дошкільного віку із порушеннями мовленнєвого розвитку засобами дидактичної гри» в спеціальній педагогіці недостатньо висвітлена, що доводить її актуальність.

Мета дослідження – розробити та апробувати навчально-корекційну роботу спрямовану на формування граматичних форм словозміни у дітей старшого дошкільного віку із порушеннями мовлення засобами дидактичної гри.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз наукових джерел з зазначеної проблеми, та визначити особливості засвоєння граматичних форм словозміни у дітей дошкільного віку з нормотиповим розвитком та з порушеннями мовлення.

2. Визначити методи досліджень граматичних форм словозміни для дітей дошкільного віку. Експериментально дослідити особливості засвоєння граматичних форм словозміни у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку.

3. Окреслити методи та прийоми спрямовані на формування словозміни у дітей старшого дошкільного віку із порушеннями мовлення.

Об'єкт дослідження - словозміна у дітей старшого дошкільного віку.

Предмет – процес формування словозміни дітей старшого дошкільного віку із порушеннями мовлення, засобами дидактичної гри.

Методи дослідження:

– *теоретичні*: обґрунтування наукової літератури її систематизація для визначення психолого-педагогічних засад і основних підходів щодо проблем вивчення формування словозміни у дітей старшого дошкільного віку із порушеннями мовлення

– *емпіричні*: для вивчення формування словозміни у дітей старшого дошкільного віку із мовленнєвими порушеннями та з нормотиповим розвитком використовувались діагностичні методики, спрямовані на вивчення рівня сформованості словозміни; констатувальний та формувальний експеримент;

– *методи математичної статистики*: кількісний та якісний аналіз одержаних під час експерименту емпіричних даних.

Теоретичне значення. Теоретично обґрунтовано розвиток словозміни у дітей старшого дошкільного віку із порушеннями мовленнєвого розвитку та з нормотиповим розвитком; проаналізовано діагностичний інструментарій та навчально-корекційний блок.

Практичне значення результатів дослідження полягає в апробації модернізованих прийомів навчання граматичної словозміни дітей старшого дошкільного віку із порушеннями мовлення. Наукові дослідження були здійснені у дошкільному навчальному закладі № 1 с. Рідківці Чернівецької області.

Апробація матеріалів дослідження була висвітлена у наукових публікаціях: «Теоретичний аналіз особливостей засвоєння словозміни в дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку», «Особливості засвоєння граматичної словозміни дітьми старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення».

Структура наукової роботи. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (56 найменувань), додатків (45 сторінок). Загальний обсяг наукової роботи – 116 сторінок, з них 66 сторінок – основного тексту.

ВИСНОВОК

Узагальнені науково-теоретичні та експериментальні матеріали дослідження дозволили зробити наступні висновки:

1. Встановлено, що словозміна це – видозміна одного й тогож самого слова для відношень між словами в реченні; застосовується для відмінювання частин мови на основі категорії числа, роду, відмінку, відміни; не змінює лексичне значення слова; змінюється закінченнями, суфіксами, префіксами, основою слова, наголосами та з'єднаннями слів.

Визначено, що у дітей з нормотиповим розвитком опанування граматично правильним мовленням починається від народження, а закінчується у віці шести років. Старші дошкільники оволодівають всією складною системою граматики навіть найскладнішими закономірностями морфологічного і синтаксичного ряду.

Розкрито, що у дітей з порушеннями мовлення встановлення граматичних форм словозміни формується значно довше ніж у дітей з типовим розвитком. Встановлено, що дітям з тяжкими порушеннями мовлення притаманне: наявність різних змін афіксів, наявність нетипових словозмін; плутання родових значень прикметників; нездатність узгоджувати числівники і прикметники із іменниками; порушення морфологічного оформлення слів у реченні; неправильне розрізнення дієслів жіночого і чоловічого роду.

2. Розкрито, що існує безліч поглядів щодо ефективності використання методик для дослідження стану розвитку граматичних форм словозміни: використання лінгвістичних ігор з казковим сюжетом (К. Крутій); узгодження іменника з різними частинами мови (С. Конопляста); вивчення граматичного компонента мовлення, що містить в собі визначення рівня сформованості граматичних значень та способів їх мовленнєвого використання, які означають різні граматичні категорії

усвідомлення в процесі породження висловлювань (Л. Трофименко). На основі наукових праць Л.Трофименко нами було модифіковано методику «Методика визначення рівня мовного розвитку дітей дошкільного віку». Методика складається із двох діагностичних блоків I – відповідь на питання II – самостійне мовлення.

Під час дослідження було з'ясовано, що низький рівень розвитку вмінь граматичних форм словозміни притаманний 40% дітей з мовленнєвими порушеннями, а саме 100% з ЗНМ II рівня та 60% респондентам із ЗНМ III рівня. Середній рівень спостережено в 13,3% дітей з нормотиповим розвитком та 33,3% респондентам із порушеннями мовлення, зокрема, у 40% дошкільників з ЗНМ III рівня, 50% – із ФФНМ та 33,3% – із ФНМ. Відповідно, високий рівень спостережено у 86,7% дітей з нормотиповим розвитком та 26,7% респондентам із порушеннями мовлення, зокрема, 67,7% – із ФНМ та 50% – із ФФНМ.

3. З'ясовано, що існують різні види прийомів навчання дітей граматичних форм словозміни. Визначено, що найбільш ефективними прийомами є дидактичні ігри.

Обґрунтовано, зміст навчально- корекційної роботи з формування вмінь словозміни у дітей старшого дошкільного віку із порушеннями мовлення. Дана робота включала в себе чотири етапи роботи, кожен з яких реалізувався на підготовчій, основній та заключній частині формування вміння граматичної словозміни.

Контрольний етап формувального експерименту засвідчив значну позитивну динаміку в розвитку умінь граматичної словозміни.

Результати дослідження рівня розвитку словозміни у старших дошкільників експериментального дослідження показали, що низький рівень спостерігався у дошкільників із ЗНМ II рівня (66,7%) та ЗНМ III рівня (20%). Середній рівень значно збільшився у старших дошкільників із ЗНМ II рівня (33,3%) та із ЗНМ III рівня (80%) та зменшився у дітей з ФФНМ (40%). Високий рівень мала значна кількість дітей із порушеннями мовлення, а саме

із ФФНМ (60%) та із ФНМ (100%); також цей рівень притаманним дітям із нормотиповим розвитком (100%) .

4. Проведене дослідження не вичерпує усіх питань окресленої проблематики. Перспективою для подальшого вивчення є розробка системи роботи із організацією співпраці педагогічних працівників та батьків вихованців в контексті розвитку умінь граматичної словозміни у дітей із мовленнєвими порушеннями старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Д. *Виховання особистості. Особистісно орієнтований підхід : науково-практичні засади.* Київ: Либідь. 2003. 344 с.
2. Бєлова О. Б. Об'єктивізація проблеми розвитку граматичного рівня мовлення в дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. *Зб. наук. праць. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* Запоріжжя: КПУ. 2023. №15(86). С.119–126.
3. Бєлова О. Б. *Спеціальна методика розвитку мовлення.* Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006». 2018. 212 с.
4. Бєлова О.Б. *Теоретико-методичні засади формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з логопатологією до умов інтегрованого навчання.* дис. ... докт. пед. наук: 13.00.03 – корекційна педагогіка. Київ: Український державний університет імені Михайла Драгоманова. 2024. 823с.
5. Білодід І. К. *Словник української мови.* Київ: Наукова думка. 2000. с.720.
6. Богуш А. М., Гавриш Н. В. *Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови.* Київ: Видавничий дім «Слово». 2007. 542 с.
7. Богуш А. *Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років.* Монографія. 2-е видання. Київ: Видавничий Дім «Слово». 2010. 374 с.
8. Бойко С. П. Діагностика розвитку мовлення дитини з психофізичними порушеннями дошкільного віку. Гейдельберзький тест. *The 13th International scientific and practical conference «Implementation of modern technologies in science».* Bulgaria. 2022. С. 341–344.
9. Боряк О. В. До проблеми системного недорозвинення мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Корекційна педагогіка та*

спеціальна психологія. Київ: НПУ М. П. Драгоманова. 2015. № 29(19). С. 21–27.

10. Вашуленка М. С. *Методика навчання української мови в початковій школі*. Київ : Літера ЛТД. 2011. 364 с.

11. Гаврилов О. В. Мова, мовлення, їхні функції і вплив на психічний розвиток особистості. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету*. Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В.С. 2008. №8(17). С. 206-210.

12. Гаврилова Н. С. Психологічна характеристика дітей з ЗНМ порушенням пізнавальної сфери кінетичного типу. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець- Подільський: Аксіома. 2008. №10(17). С. 306-310.

13. Григор'єва І. О., Макаренко І. В., Махукова Т. В. Особливості лексико – граматичного структурування мовленнєвих висловлювань у дітей дошкільного віку із тяжкими порушеннями мовлення. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. Полтава: Вид. дім "Гельветика". 2020. № 2(2). С. 101-113.

Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2020_2%282%29__13

14. Дупіряк О. М. *Формування навичок словотворення у дітей із системним недорозвиненням мовлення*. квал. роб. на здобут. бак. Херсон: Херсонський державний університет. 2021. 40 с.

15. Звєкова В. К. Формування граматичної будови мови дітей у процесі онтогенезу на сучасному етапі навчання. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: наук. журнал*. Одеса: ПНПУ імені К.Д. Ушинського. 2024. №1 С.103-105.

16. Калмикова Л. О. *Формування у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвої діяльності: діагностико-розвивальний комплекс*. Київ: Видавничий Дім «Слово». 2016. 384 с.

17. Каруник К. Д. Просте речення та її непроста історія. *Українська мова*. Київ: Інститут української мови НАН України. 2022. №1(81). С. 115–134.
18. Колеснік К, Комарівська Н, Присяжнюк Л, Стаханова І. Значення спільної діяльності для розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку. *Донбаський державний педагогічний університет. Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. Слов'янськ: ДДПУ. 2022. №17(2). С.127–135.
19. Коломієць Т.Г. Прозапас Ж.М. Особливості логопедичної роботи щодо усунення мовленнєвих порушень у дошкільників із лексико-граматичним недорозвиненням мовлення. *SWorld Journal*. Bulgaria: D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov. 2022. №2(17). С.1–22.
20. Конопляста С. Ю. *Ринолалія від А до Я*: Монографія. Київ: Книга – плюс. 2016. 312 с.
21. Коржанюк О. О. *Використання дидактичних ігор в корекційно-розвитковій роботі з дітьми з порушеним мовленнєвим розвитком*. Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006». 2012. 35 с.
22. Коркішко Н. В. Характеристика мовлення дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку. *Європейський університет: імідж, мобільність та соціальні перспективи: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції для студентів і молодих учених*. Суми: ДПУ імені А.С. Макаренка. 2019. 300с.
23. Кочерган М. П. Загальномовознавство. Київ: Академія 2006. 467с.
24. Крутій К. Л. *Теорія і практика формування граматично правильного мовлення в дітей дошкільного віку*. дис. ... докт. пед. наук Київ: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. 2005. 388с.
25. Крутій К. Л. *Теорія і практика формування граматично правильного мовлення в дітей дошкільного віку (на матеріалі морфології і*

словотворення): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання української мови». Київ: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. 2005. 44 с.

26. Ласточкина О. В. Особливості розвитку лексико – граматичної сторони мовлення із загальним недорозвитком мовлення. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації* : матеріали V Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції(5 квітня 2016 року, м. Суми). Суми : ФОП Цьома С. П. 2016. №6 (12) С.119–125. Режим доступу: <https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/4307>

27. Левицький В. Е. До питання про формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти*. Кам'янець- Подільський: Медобори-2006. 2015. №5(15). С. 1 – 12

28. Лоза Г. Ф. *Дошкільна педагогіка і психологія*. Київ: Видавничий дім «Слово». 2000. 357с.

29. Малярчук А. Я. *Обстеження мовлення у дітей. Дитактичний матеріал*. Київ: Літера. 2002. с.103.

30. Маркотенко Т. М. Шляхи формування граматичного ладу мовлення у дітей дошкільного віку. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. Львів: ЛНУ імені Т. Г. Шевченка. 2012. № 24(2). С.31-35. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2012_24%282%29__6

31. Марченко І. С. *Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників)*. Київ: Видавничий дім "Слово". 2010. 288с.

32. Марченко І.С., Мальцева І.Ю. Особливості лексико-граматичної сторони мовлення дітей із ФФНМ. *«Логопедія» науково-методичний журнал*. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова. 2017. № 10. С.54-61.

33. Мацюк Г. П. До витоків соціолінгвістики: соціологічний напрям у мовознавстві. Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2008. 432 с.

34. Мілевська О. П. До питання формування зв'язних висловлювань в учнів із загальним недорозвитком мовлення. *«Логопедія» науково-методичний журнал*. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова. 2011. № 1. С. 45-50.

35. Олефір О. І. Особливості лексико-граматичної складової мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення. *Витоки педагогічної майстерності: зб. наук. праць*. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018. №22. С. 153–157.

36. Павленко Л. П. *Історична граматики української мови*. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. 2010. 208 с.

37. Плющ М.Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Київ: Видавничий Дім «Слово». 2010. 328 с.

38. Приходько С. В. Особливості формування родового відмінку іменників у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. *Інклюзивне та інтегроване навчання: стан, проблеми і перспективи: збірник наукових праць. За загальною редакцією акад. Прокопенка І.Ф.* Харків: ХНУ ім. Г. Сковороди. 2019. №3(7) 198с. С.126-128.

39. Прищепна О. М. Формування граматичної компетентності у дошкільників. *Інноваційні процеси в дошкільній освіті: теорія, практика, перспективи*. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка. 2022. С150-153.

40. Рібцун Ю. В. Ігрові прийоми з розвитку лексико-граматичної складової мовлення дітей з порушеннями мовлення. *Початкова школа*. Київ: «Початкова школа» 2010. № 12. С. 52–56.

41. Савінова Н. В. Теоретичні засади системи диференційованої корекції граматичної будови мовлення в дітей старшого дошкільного віку із стертою формою дизартрії. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Київ: НПУ М. П. Драгоманова. 2016. №3(12). С. 1–7.

42. Савінова Н.В. Теоретичні аспекти формування граматичної правильності мовлення у дітей дошкільного віку. *Збірник наукових праць*

«Педагогічні науки». Херсон: Херсонський державний університет. 2010. №1(6), С.1–10.

43. Савінова Н. Театралізована логопедична діагностика стану сформованості словника дітей дошкільного віку. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського. 2016. № 3 (54). С.76-80.

44. Тарасун В. В. Формування мовленнєвої особистості дитини з особливостями в розвитку. *Науковий вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка*. Полтава: ЛНУ ім. Тараса Шевченка. 2013. №13(1). С. 165–173.

45. Тарасун В.В. *Превентивне навчання дошкільників із порушенням мовленнєвого розвитку*. дис. ... докт. пед. наук 13.00.03: Інститут дефектології АПН України. Київ: Національна академія наук України. 2000. 225с.

46. Тищенко В. В. Класифікації порушень мовленнєвого розвитку: сучасний стан, протиріччя та шляхи їх усунення. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Київ: НПУ М. П. Драгоманова. 2016. № 29. С. 112–118.

47. Трофименко Л.І. *Алалія: підтримка дитини з особливими мовленнєвими потребами в освітньому середовищі*. Київ: Національна Академія педагогічних наук України. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка. 2023. 180 с.

48. Трофименко Л.І. *Діагностика та корекція загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку*. Навчально – методичний посібник. Київ: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. 2014. с. 69.

49. Трофименко Л.І. *Шляхи подолання загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку*. Київ: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. 2014. с. 137.

50. Фортунатов П. Ф., Звонська Л. Л., Корольова Н. В., Лазер-Паньків О. В. *Енциклопедичний словник класичних мов*. Київ: ВПЦ «Київський університет». 2017. 552 с.
51. Фурман Н. В. *Використання ігрових прийомів у подоланні тяжких порушень мовлення у дітей дошкільного віку: Методичний посібник для вчителів-логопедів*. Кам'янець-Подільський. 2017. 94 с.
52. Чередніченко Н.В. *Початковий курс навчання української мови молодших школярів з тяжким порушенням мовлення (ТПМ)*. Навчально-методичний посібник (курс лекцій). Київ: Видавничий Дім «Слово». 2012. 208 с.
53. Шеремет М. К. *Логопедія*. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 672 с.
54. Bielova O. The state of development of components of speech readiness of older preschool children with speech disorders. *SPECIAL EDUCATION*. 2021.Vol 1, No 42. P.137–189.
55. Laurence B. Leonard, Karla K. McGregor and George D. Allen Grammatical Morphology. Speech Perception in Children. *With Specific Language Impairment*. 2002. Vol 35 P.1076-1085.
56. Marie-Therese Le Normand, Christophe Parisse, and Henri Cohen Lexical diversity and productivity in french preschoolers. *Clinical Linguistics and Phonetics* 2008. Vol 22. P. 47-58.